

Tarixi keçmişimizi hifz edən toponimlər

Arzu Kərimova
ADPU, Azərbaycan dili və onun tədrisi
texnologiyası kafedrasının müəllimi
arzu.k@mail.ru

XÜLASƏ:

Türk tarixi – keçmişin acılı-şirinli, zəfərli-məğlubiyyətli, ən əsası isə şərəfli həyat yolunun, kamil bəşər ömrünün başlanğıcıdır. Bu fikir bir qədər qeyri-adi səslənsə də, türk xalqının bəşər tarixindəki yüksək yolu ilə əsaslandırılan təkzibedilməz bir faktdır. Tarix yaradan böyük *türk milləti* dünyada heç bir millətə nəsb olmayan geniş bir ərazidə məskun həyat sürmüş, bu coğrafi ərazi Çin hüduqlarından başlayaraq Vyana qapılarına qədər uzanmışdır. Macarıstan coğrafi adı bu fonetik səs kompleksində bizə heç nə deməsə də, həmin coğrafi adın ingilis dilindəki səslənməsi adı çəkilən ərazinin hun imperiyası, başqa sözlə, türk soykökü ilə bağlı olduğunu sübut edir. Qeyd etməliyik ki, Macarıstan xüsusi coğrafi adı ingilis dilində *hunqəri* şəklində transkripsiya olunur ki, burada da xüsusi adın hun sözü ilə bağlılığı göz qarşısındadır.

Müxtəlif illərdə dəyişdirilmiş türk yer adları daim bizlərin diqqət mərkəzində olmuş, elmi ədəbiyyatda sənədləşdirilmişdir. Məsələn: Abdalkənd –Boqdanoki, Ağdərə –Belareka, Armutluq – Krişata, Cevzli – Oçemak, Çibikli – Lilitsa, Dəmirçilər – Jelezari, Almalı – Yabılkovo, Fındıqlı – Lyaskovo, İnekçi – Kravino, Hacılar – Vronsko, İmamlar – Versko, Kamalkənd – Dicevo, Meşəli – Dibovavəs.

Elmi dilçilikdə -onomalogiyada bir çox ortaq türk yer adları müəyyənləşdirilmiş, etimoloji kökləri araşdırılmış, izah edilmişdir. Belə ortaq türk yer adlarından bir qismini nəzərdən keçirək:

Muğan toponimi haqqında da elmi dilçilikdə bir sıra maraqlı fikir və mülahizələr mövcuddur. Şübhəsiz ki, bu fikirlər içərisində «Muğan» xüsusi coğrafi adının etnotoponimi ilə bağlılığı fikri daha inandırıcı görünür. Muğan coğrafi adının çox geniş arealda yayılması da fikrimizi sübut edir.

Yer adlarının dəyişdirilməsi məsələsi Türkiyə dövləti ərazisində də özünü göstərir. Məsələn, Ankara və ya Anqora əvvəlcə Enquri, daha sonra Ankara; Simirna – İzmir, Adenna –Adana, Polidor – Burdur və s. şəklində tələffüz edilməkdədir. Son olaraq belə bir cəhəti də qeyd etməliyik ki, Azərbaycan ərazisindəki və ya Türkiyə Respublikasındakı Türk Dünyası yer adlarının dəyişdirilməsinə çox ehtiyatla, geniş tədqiqatlar aparmaq zəminində yanaşmaq lazımdır.

Açar sözlər: *türk milləti, onomastika, toponim, etnotoponim, etimoloji tədqiqatlar.*

Rəyçi: *dos. Allahverdi Hacıyev*

Place names that preserve our historical

Arzu Karimova
Azerbaijan State Pedagogical University

SUMMARY:

Turkish history is the beginning of a sweet, triumphant and defeatous and, most important, honorable way of life, a perfect human life. Although this idea sounds somewhat unusual, it is an indisputable fact that is justified by the high way in the history of the Turkic people. The great Turkic people, who made history, lived in a vast territory that never belonged to any nation in the world, stretching from the Chinese border to the gates of Vienna. Although the geographical name of Hungary does not tell us in this phonetic sound complex, the English sounding of that geographical name proves that the territory referred to is called the Hun Empire, in other words, the Turkish genocide. It should be noted that Hungary's special geographical name is transcribed in English in the form of a funnel, which is also where the specific name is associated with the word hun.

Made in the scientific and literary background, in the center of the trips of our tourists in different cultures. For example: Abdalkand - Bogdanoki, Aghdara - Belareca, Pearl - Kryshata, Cevizli - Ochemak, Chibikli - Lilica, Ironworkers - Jelezari, Almali - Yabylkovo, Hazelnut - Lyaskovo, Inkychi - Kravino, Hacılar - Vronsko Woody - Dibovave.

In scientific linguistics - in the ergonomics, many common Turkic place names were identified, etymological roots were explored and explained. Let's look at some of the names of such common Turkish places:

There are also a number of interesting ideas and considerations in the scientific linguistics of the Mugan toponymy. Undoubtedly, these ideas seem more convincing than the fact that the geographical name of "Mugan" is associated with the ethnotoponim. The fact that the geographical name of Mugan is widely spread is proof of our opinion.

The fact that they do not change their lands is reflected in the Turkish government. For example, Ankarava is an Anqara, Anasara; Simirna - Izmir, Adenna - Adana, Polidor - Burdurvas. is being shaped. Lastly, it should be noted that, as far as Azerbaijan is concerned, it is necessary to carry out extensive research into the transformation of Turkic world in the Republic of Turkey.

Keywords: *turkology, onomastics, toponymy, etnotoponym, etymological studies.*

Reviewer: *docent. Allahverdi Hajiyev*

Топонимы, хранящие наше историческое прошлое

Арзу Каримова
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет

РЕЗЮМЕ:

Турецкая история - это начало сладкого, триумфального и поражительного и, самое главное, достойного образа жизни, совершенной человеческой жизни. Хотя эта идея звучит несколько необычно, это неоспоримый факт, который оправдан высоким уровнем в истории тюркского народа. Великий тюркский народ, создавший историю, жил на огромной территории, которая никогда не принадлежала ни одной нации в мире, простираясь от китайской границы до ворот Вены. Хотя географическое название Венгрии не говорит нам в этом фонетическом звуковом комплексе, английское звучание этого географического названия доказывает, что упомянутая территория называется империей гуннов, другими словами, геноцидом турок. Следует отметить, что специальное географическое название Венгрии расшифровывается на английском языке в виде воронки, в которой также определенное название связано со словом *hun*.

Сделано на научной и литературной основе, в центре путешествий наших туристов по разным культурам. Например: Абдалканд - Богданоки, Агдара - Беларека, Жемчужина - Крышата, Чевизли - Очемак, Чибикли - Лилица, Сталевары - Железари, Алмалы - Ябылково, Лесной орех - Лясково, Инкичи - Кравино, Хаклар - Вронско Вуди - Дибовоса.

В научной лингвистике - в эргономике было идентифицировано много общих тюркских топонимов, изучены и объяснены этимологические корни. Давайте посмотрим на некоторые из названий таких распространенных турецких мест:

В лингвистике муганской топонимии есть также много интересных идей и соображений. Несомненно, эти идеи кажутся более убедительными, чем тот факт, что географическое название «Муган» связано с этнотопонимом. Тот факт, что географическое название Муган широко распространено, является доказательством нашего мнения.

Тот факт, что они не меняют свои земли, отражается в турецком правительстве. Например, Анкарава - это Анкара, Анасара; Симиерна -

Измир, Адена - Адана, Полидор - Бурдурвас. формируется. Наконец, следует отметить, что в том, что касается Азербайджана, необходимо провести масштабные исследования по трансформации тюркского мира в Турецкой Республике.

Ключевые слова: *туркология, ономастика, топонимика, этнотопоним, этимологические исследования.*

Рецензент: *доцент Аллахверди Гаджиев*

ANNOTASIYA:

Məqalədə türk tayfalarının məskunlaşdığı ərazi müzakirə olunur. M. Kaşğari, K. Əliyev, A. Fazili kimi alimlərin elmi fikirlərinə toxunaraq deyə bilərik ki, türk adları çox qədimdir, xüsusən də Muğan toponimlərinə münasibət bildirilir. Muğanski oykonimin Xəzər sahillərində yaşayan Mug // Müq tayfasının adı olduğu qeyd olunur.

Məqalədə eyni zamanda türklərin ata-baba ərazilərindən qovulduğu, erməni millətçilərinin iyrənc siyasətinin qurbanı olduqları və türklərə məxsus Azərbaycan torpaqlarının adlarının dəyişdirildiyi izah edilmişdir.

AKTUALLIQ:

Türk tarixi – keçmişin acılı-şirinli, zəfərli-məğlubiyyətli, ən əsası isə şərəfli həyat yolunun, kamil bəşər ömrünün başlanğıcıdır. Bu fikir bir qədər qeyri-adi səslənsə də, türk xalqının bəşər tarixindəki yüksək yolu ilə əsaslandırılan təkzibedilməz bir faktdır. Tarix yaradan böyük **türk milləti** dünyada heç bir millətə nəsib olmayan geniş bir ərazidə məskun həyat sürmüş, bu coğrafi ərazi Çin hüduqlarından başlayaraq Vyana qapılarına qədər uzanmışdır. Macarıstan coğrafi adı bu fonetik səs kompleksində bizə heç nə deməsə də, həmin coğrafi adın ingilis dilindəki səslənməsi adı çəkilən ərazinin hun imperiyası, başqa sözlə, türk soykökü ilə bağlı olduğunu sübut edir. Qeyd etməliyik ki, Macarıstan xüsusi coğrafi adı ingilis dilində **hunqəri** şəklində transkripsiya olunur ki, burada da xüsusi adın hun sözü ilə bağlılığı göz qarşısındadır.

TƏDQIQAT İŞİNİN METODLARI:

Tədqiqat zamanı, əsasən, müqayisəli-qarşılaşdırılmalı metoddan, statistik və üslubi metodlardan istifadə edilmişdir.

GİRİŞ:

Türk tarixi – keçmişin acılı-şirinli, zəfərli-məğlubiyyətli, ən əsası isə şərəfli həyat yolunun, kamil bəşər ömrünün başlanğıcıdır. Bu fikir bir qədər qeyri-adi səslənsə də, türk xalqının bəşər tarixindəki yüksək yolu ilə əsaslandırılan təkzibedilməz bir faktdır. Tarix yaradan böyük **türk milləti** dünyada heç bir millətə nəsib olmayan geniş bir ərazidə məskun həyat sürmüş,

bu coğrafi ərazi Çin hüduqlarından başlayaraq Vyana qapılarına qədər uzanmışdır. Macarıstan coğrafi adı bu fonetik səs kompleksində bizə heç nə deməsə də, həmin coğrafi adın ingilis dilindəki səslənməsi adı çəkilən ərazinin hun imperiyası, başqa sözlə, türk soykökü ilə bağlı olduğunu sübut edir. Qeyd etməliyik ki, Macarıstan xüsusi coğrafi adı ingilis dilində *hunqəri* şəklində transkripsiya olunur ki, burada da xüsusi adın hun sözü ilə bağlılığı göz qarşısındadır.

Böyük fikir adamı Mahmud Kaşğari “Türk ulusunun soyları haqqında söz” bölməsində belə yazır: “Türklər əslində iyirmi boydur. Bunların hamısı Tanrı Qutsal kılması –Yalavac Nyo Yasəf, Yasəf oğlu “Türk”ə qədər uzanır. Bunlar- Tanrı Kutsal kılması- Yalavac İbrahim oğlu İshaq, İshaq oğlu Ayaz, Ayaz oğlu “Rum” (indiki Türkiyə) adlanır. Bunlardan hər birinin böyük, bir çox oymaqları vardır ki, bunu ancaq ulu tanrı bilir.

Əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, qədimdən başlayaraq türk soyları çox böyük ərazidə yayılaraq məskunlaşmış, həmin ərazilərdə özünün dil möhürünü qoymuşdur. Bir çox ölkələrdə, daha çox Ermənistan və Gürcüstanda Azərbaycanla parallel və ortaq türk yer adları bu fikrimizi tam şəkildə sübut edir. Bir çox ölkələr bu adları dəyişdirərək öz dillərindəki sözlərlə əvəz etsələr də, türkün qədimliyini inkar edə bilməzlər. Elmi dilçilikdə -onomalogiyada bir çox ortaq türk yer adları müəyyənləşdirilmiş, etimoloji kökləri araşdırılmış, izah edilmişdir. Belə ortaq türk yer adlarından bir qismini nəzərdən keçirək:

Muğan toponimi haqqında da elmi dilçilikdə bir sıra maraqlı fikir və mülahizələr mövcuddur. Şübhəsiz ki, bu fikirlər içərisində «Muğan» xüsusi coğrafi adının etnotoponimi ilə bağlılığı fikri daha inandırıcı görünür. Muğan coğrafi adının çox geniş arealda yayılması da fikrimizi sübut edir.

«Muğan» coğrafi adının mənşəyi haqqındakı fikirləri professor Afad Qurbanov belə göstərir:

«Bu toponim ən qədim etnotoponim hesab olunur. Elmi ədəbiyyatda bu barədə çox müxtəlif fikirlər söylənmişdir. V.A.Nikonov «Muğan» topoiminin əsasını «muğ» (atəşpərəst) sözü kimi götürür». (1, 362)

K.Əliyev və A.Fazili həmin yer adını İran dillərinə məxsus «mük» toponimlə bağlayırlar: Mük–an//Muq–an. P.Yüzbaşov və H.Məmmədov onların bu fikrinə zidd çıxaraq yazırlar ki, Muğan düzündə mük//mik adlı tayfanın yaşayıb-yaşmadığı dəqiq məlum deyil. «Muğan» oykoniminin «Maqi», «Miki», «Muqi» etnonimi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

S.Karayev Özbəkistanın Cizak vilayəti ərazisindəki Muğan oykonimini «muğlar» (atəşpərəstlər) kimi izah edir. Ümumiyyətlə, tədqiqatçıların fikirlərində iki başlıca ideya hökm sürür:

a) həm adonim, həm də oykonim kimi işlənən iki «Muğan» toponimi eyni mənşəli deyildir;

b) həmin toponimlər eyni kökdən – muq//müq etnonimindən ibarətdir.

«Muğan» toponimi haqqında elmi fikirləri qeyd edən A.Qurbanov son nəticə olaraq ikinci fikrə tərəfdar çıxıb, coğrafi adın etnonimdən təşəkkül tapdığını əsaslandırır ki, bizcə də, bu fikir daha inandırıcıdır və elmi əsaslanmaya malikdir.

Orta əsrlərdə Kür çayının sol sahilində Balakən-Şəki zonasında mövcud olan Muğan adonimi və daha qədim tarixə malik olan Muğan oykonimi öz tərkibində Kaspı dənizi sahillərində yaşamış Muq//Müq tayfasının adını yaşadır və bu coğrafi adın bir çox yerlərdəki paralelləri də bu fikri əsaslandırmağa imkan verir.

Göründüyü kimi, Türk dünyası yer adları (toponimləri) hələ çox qədim zamanlardan tarixin köksündə cığır açmışdır. Lakin XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Türk dünyası yer adları bəzən qəsdən bir tərzdə, bəzən isə, ola bilsin ki, bilməyərək mənası başa düşülə bilməməklə göstərilmişdir.

1920-ci ildən sonra rus bolşeviklərinin və xarici ölkə liderlərinin hamiliyi ilə Azərbaycan-Türk torpaqları hesabına qurulan Ermənistanda 1935-ci ildən başlayaraq türk əsilli coğrafi yer adları dəyişdirilməyə, erməniləşdirilərək göstərilməyə başlamışdır.

Tarixi sənədlərə əsaslanaraq onu da qeyd edə bilərik ki, 1950-ci ildə sadəcə Yerevan (keçmiş İrəvan) şəhərinin 51%-i Azərbaycan-türk əhalisi olduğu halda, indi Ermənistan ərazisində nə bir Azərbaycan ailəsi, nə də bir Azərbaycan kəndi vardır. «Türksüz Ermənistan» ideyasını həyata keçirməyə çalışan erməni şovinistləri Azərbaycan türklərinin doğma dədə-baba yurdlarından, ata ocaqlarından didərgin salmış, türk əsilli yer adlarını isə bütünlükdə erməniləşdirmişlər. 1935-ci ildən etibarən «Ermənistan Ali Məclisi Rəyasət Heyətinin» müxtəlif illərdə, müxtəlif qərarlarla yüzlərcə Azərbaycan-türk yer adlarının erməniləşdirilərək dəyişdirməsi tarixi faktlar kimi təkzibedilməzdir. Məsələn, 03 yanvar 1935-ci il tarixdə Damcılı dəyişdirilərək Mravyan, Bozdoğan dəyişdirilərək Sarapan, Dərəçiçək –Teankadzor, Dəlikdaş – Tsapar, Dəvəli – Ararat, Kərpicli – Geğadur, Bəykənd – Medz Perni şəklinə salınmışdır. 02 mart 1940-ci il tarixdə Söğüdlü (Sərpakpur), 20 avqust 1945-ci il tarixdə Gökəli (Mrğavan), Çıraqlı (Çırarat), 31 may 1946-cı il tarixdə Armudlu (Tufaşen), Qazanlı (Meğraşen), Qıpçaq (Arıç), 19 aprel 1946-cı il tarixdə Aynalı (Davdaşen), 26 aprel 1946-cı il tarixdə Ağbulaq (Mesakpyur), Əfəndi (Qaradzor), 15 iyul 1946-cı il tarixdə Saçlı (Noraşen), 3 fevral 1947-ci il tarixdə Daşqala (Qaraberd), 21 iyun 1948-ci il tarixdə Ağcakışlar (Ketaşen), 1 dekabr 1949-cu il tarixdə Torpaqqala (Hnaberd), 19 aprel 1950-ci il tarixdə Güllücə (Saraat), 25 yanvar 1978-ci il tarixdə Başkənd (Aqdzvaşen), Tənnəli (Kokohovit), 11 iyun 1969-cu il tarixdə Basarkeçər (Vardenis), 25 may 1967-ci il tarixdə Yarpızlı (Aqavan), 25 yanvar 1978-ci il tarixdə Qamışlı (Zartanq), 1991-ci ildə Dəmirçi (Darnik) kimi tarixi Azərbaycan-türk yer adları erməni millətçiliyinin qurbanı olmuş, dəyişdirilərək erməniləşdirilmişdir.

Gürcüstanda da Azərbaycan yer adları 1932-ci illərdən etibarən dəyişdirilməkdədir. Konkret olaraq bunu aşağıdakı şəkildə göstərə bilərik:

1941-ci ildə Borçalı-Marneuli, 1944-cü ildə Ağbulaq-Tetriskal, 1946-cı ildə Uzundərə-Qamarceba, 1947-ci ildə Başkeçid-Dmanisi, Qarayazı-Qardebani, 1948-ci ildə Cevizlik-Tbeti, Otluq-Keldiani, 1949-cu ildə Armudlu-Pantiani və s.

Türk xalqına və onun dilinə qarşı Bolqarıstanda da «Bolqarlaştırma politikası» hazırlanmışdır. Bu barədə M.Acaroğlu belə yazır: «Bolqarıstanın ən böyük azgınlığı, türklərə qarşı «assimilation», politikası bu günümüz üçün aşağıdakı şəkildə aydınlaşdırıla bilər:

- türk məktəbləri dövlətləşdirildi (1946), 2116 türk məktəbi bağlandı;
- türk özəl məktəbləri Bolqar rəsmi məktəbləri ilə birləşdirildi (1959-1960), bu arada türkcə qəzet və jurnalların, kitabların nəşri də tədrici yolla yavaş-yavaş azaldıldı və sonra isə qadağan edildi;
- əhalisi türkcə danışan, müsəlman olan yaşayış məntəqələrinin adları xristian Bolqar adları ilə əvəz edilərək dəyişdirildi (1981-1983);
- Bolqarıstandakı tatarlara və türklərə qarşı xristianlaşdırma-bolqarlaştırma siyasətində təzyiqlər ən ağır nöqtəsinə çatdı».

Məhz göstərdiyimiz faktların son nəticəsidir ki, 1822-ci, 1885-ci, 1889-cu, 1906-cı, 1912-ci, 1934-cü, 1942-ci və 1984-cü illərdə Bolqarıstanda yüzlərcə türk adı dəyişdirilərək bolqarlaştırılmışdır. Lakin müxtəlif illərdə dəyişdirilmiş türk yer adları daim bizlərin diqqət mərkəzində olmuş, elmi ədəbiyyatda sənədləşdirilmişdir. Məsələn: Abdalkənd –Boqdanoki, Ağdərə – Belareka, Armutluq – Krişata, Cevizli – Oçemak, Çibikli – Lilitsa, Dəmirçilər – Jelezari, Almalı – Yabılkovo, Fındıqlı – Lyaskovo, İnəkçi – Kravino, Hacılar – Vronsko, İmamlar – Versko, Kamalkənd – Dicevo, Meşəli – Dibova və s.

Yeradlarının dəyişdirilməsinə məsələsi Türkiyə dövləti ərazisində özünü götürür. Məsələn, Ankaravəyə Anqora əvvəlcə Enquri, daha sonra Ankara; Simirna – İzmir, Adenna – Adana, Polidor – Burdur və s. şəkildə tələffüz edilməkdədir. Son olaraq belə bir cəhəti də qeyd etməliyik ki, Azərbaycan ərazisindəki və ya Türkiyə Respublikasındakı Türk Dünyası yer adlarının dəyişdirilməsinə çox ehtiyatla, geniş tədqiqatlar aparmaq zəminində yanaşmaq lazımdır.

NƏTİCƏ: Məhz göstərdiyimiz faktların son nəticəsidir ki, 1822-ci, 1885-ci, 1889-cu, 1906-cı, 1912-ci, 1934-cü, 1942-ci və 1984-cü illərdə Bolqarıstanda yüzlərcə türk adı dəyişdirilərək bolqarlaştırılmışdır. Lakin müxtəlif illərdə dəyişdirilmiş türk yer adları daim bizlərin diqqət mərkəzində olmuş, elmi ədəbiyyatda sənədləşdirilmişdir. Məsələn: Abdalkənd –Boqdanoki, Ağdərə – Belareka, Armutluq – Krişata, Cevizli – Oçemak, Çibikli – Lilitsa, Dəmirçilər – Jelezari, Almalı – Yabılkovo, Fındıqlı – Lyaskovo, İnəkçi – Kravino, Hacılar – Vronsko, İmamlar – Versko, Kamalkənd – Dicevo, Meşəli – Dibova və s.

Yer adlarının dəyişdirilməsi məsələsi Türkiyə dövləti ərazisində də özünü göstərir. Məsələn, Ankara və ya Anqora əvvəlcə Enquri, daha sonra Ankara; Simirna – İzmir, Adenna –Adana, Polidor – Burdur və s. şəkildə tələffüz edilməkdədir. Son olaraq belə bir cəhəti də qeyd etməliyik ki, Azərbaycan ərazisindəki və ya Türkiyə Respublikasındakı Türk Dünyası yer adlarının dəyişdirilməsinə çox ehtiyatla, geniş tədqiqatlar aparmaq zəminində yanaşmaq lazımdır.

Ədəbiyyat

- 1.Adilov M. Bədii dil haqqında qeydlər. (S.Rəhimovun fərdi üslubu əsasında) İkinci məqalə//ADU-nun elmi əsərləri: dil və ədəbiyyat ser. 1973. N 6.
- 2.Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı.Bakı: 1962. 270 səh.
- 3.Hüseynov Ə. Mir Cəlalin hekayələri. nam. dis. Bakı:1960. 158 səh.
- 4.Hüseynova H. Mir Cəlalin bədii əsərlərinin dili və üslubu. Bakı: 2009. 506 səh.
5. Kazımov Q. Bədii ədəbiyyatda komizm üsulları. Bakı:1987. 228 səh.
6. Qazi Bürhanəddin “Divan”ının leksikası. Bakı: 2008, 184 səh.
- 7.QurbanovA. M.Azərbaycan dilinin onomalogiyası. Bakı: Maarif, 1988, 596 s.
- 8.Budaqov B., Qeybullayev Q. Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti. Bakı: Oğuz eli, 1998, 453 s.
- 9.Türközü N.K. Türkmən ölkəsi. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985, 84 s.
- 10.A.Axundov. Torpağın köksündə tarixin izləri. Bakı, 1983.
- 11.R.Yüzbaşov, K.Əliyev, Ş.Sədiyev. “Azərbaycan coğrafi adları”, Bakı, 1972.